

Lang leven de Bollen
die een spek met knollen

Keuze uit de aanwinsten

Beeldhouwkunst en Kunstnijverheid

1 *Jachtgezelschap*

Nederland, circa 1690-1725.

Gewassen pentekening in bruin en grijs.

257 x 88 mm.

Opschrift: *Lang leven de Bollen | Die eeten
Spek met knollen.*

Dit gebogen tekeningetje met een voorstelling van jagers in een landschap is een uiterst zeldzaam voorbeeld van een ontwerp voor een glasgravure. Het blad werd rond de binnenzijde van een ongedecoreerd glas geplaatst, zodat de glasgraveur de voorstelling in de buitenzijde van het glas eenvoudig kon overtrekken met zijn graveerstift. De gebogen vorm en de vouwen in het papier wijzen erop dat het ontwerp voor dit doel gebruikt is, al zijn geen glazen met deze voorstelling bekend.

De stijl van de tekening doet de hand van een niet-professioneel kunstenaar vermoeden. Zulke talentvolle amateurs hielden zich in de 17de en 18de eeuw vaak bezig met het graveren en schrijven van glazen. De voorstelling toont vijf jagers en drijvers met hun honden bij twee wilgen, waartussen een guirlande van stukken vlees, worsten, knollen en uien is opgehangen. De twee handenschuddende mannen in het midden van de voorstelling bezegelen hun vriendschap, een motief dat op veel 18de-eeuwse Nederlandse glazen voorkomt. Mede door het tweeregelige opschrift is duidelijk, dat het om een gelegheidsdecoratie gaat die vermoedelijk betrekking heeft op een familie Bol of een jachtgezelschap luisterend naar de naam 'de Bollen'. Na de jacht zullen de heren hun buit, die hier door de guirlande wordt verbeeld, met smaak en in vriend-

schap hebben genuttigd. Het lijdt geen twijfel dat zij daarbij ook hun bijzondere gegraveerde glazen hebben geheven.

HERKOMST:

Particuliere verzameling, Nederland; kunsth. Art Consult, Amsterdam. Aankoop, 2003

(inv.nr. BK-2003-8).

2 FRANS STRACKÉ

(Dorsten, Westfalen 1820-1898 Baarn)

Twee Moeders, 1893

Terracotta.

H. 90 cm.

Frans Stracké is een van de weinige 19de-eeuwse beeldhouwers in Nederland die zich bezighielden met genresculptuur: geromantiseerde uitbeeldingen van het volksleven. Het is opmerkelijk dat genreferelen in de Nederlandse beeldhouwkunst zo zeldzaam zijn, omdat buiten onze landsgrenzen dergelijke voorstellingen juist zeer populair waren. Bovendien komen ook in de vaderlandse schilderkunst voorstellingen van het eenvoudige volksleven veelvuldig voor, bijvoorbeeld in het oeuvre van Jozef Israëls.

De terracotta beeldengroep *Twee moeders* is een karakteristiek genre-onderwerp, ditmaal geïnspireerd door het eenvoudige, schijnbaar zorgeloze vissersleven. Een vissermeisje loopt blootsvoets met een hondje aan haar zij, terwijl ze op de arm haar kind draagt en in de plooi van haar kleding twee puppies die, gezien de titel van het werk, bij de hond aan haar voeten horen. In de andere hand houdt ze enkele vissen in een doek.

2

Frans Stracké, de meest getalenteerde Nederlandse beeldhouwer van zijn generatie, was vermoedelijk verantwoordelijk voor de introductie van zulke genretaferelen in de vaderlandse beeldhouwkunst. Al in 1869 vervaardigde hij een perfect gehakt marmeren beeld van een Napolitaanse vissersjongen (Gemeentemuseum, Arnhem; P.K. van Daalen, *Nederlandse beeldhouwers in de negentiende eeuw*, 's-Gravenhage 1957, afb. 47), daarbij geïnspireerd door voorbeelden van Rude, Duret, Carpeaux, Gemito en anderen die het pittoreske mediterrane vissersleven al sinds de jaren

'30 van de eeuw hadden ontdekt. In 1885 hakte hij een eerste versie van *Twee moeders*, misschien als pendant bedoeld voor de vissersjongen. Deze marmeren groep, in het Stedelijk Museum (Amsterdam), is in grote lijnen verwant aan het terracotta dat het Rijksmuseum nu heeft verworven en dat zeven jaar later ontstond. Er is hier dus geen sprake van een studiemodel, maar van een autonoom kunstwerk dat door Stracké met de hand gemodelleerd werd in klei en naderhand gebakken. Vergelijking met het marmer laat zien waarom de beeldhouwer voor het eenvoudiger

2

medium klei koos: afgezien van het minder arbeidsintensieve (en dus goedkopere) modelleringsproces in klei, maakt het terracotta beeld een veel levendiger indruk en oogt het spontaner dan zijn marmeren voorganger.

HERKOMST:

Kunsth. Strydhagen, Bommel. Aankoop met gelden van het Rijksmuseum Fonds (inv.nr. BK-2003-23).

- 3 Paxtafel met het Sterfbed en de Hemelvaart van Maria
Noordelijke Nederlanden, circa 1480-1500.
Ivoor.
H. 21,3 cm.

Kerkgangers wisselden sinds de late Middeleeuwen voor de consecratie en communie door middel van een pax- of kustafel een vredeskus uit, ten teken van hun onderlinge eenheid en van de geestelijke vereniging van God en mens. De paxtafel werd daarbij in de kerk rondgedragen en door elk van de gelovigen gekust. Na de Refor-

matie is dit ritueel in onze streken in onbruik geraakt.

In de Nederlanden, waar in de loop van de 15de eeuw de ivoorsnijkunst als nieuwe kunsttak opkwam, werden paxtafels opvallend vaak in ivoor uitgevoerd, al kwamen ook exemplaren in goud, zilver en andere kostbare materialen voor. Stilistisch en iconografisch sluit deze, opmerkelijk grote, ivooren paxtafel aan bij de laat-15de-eeuwse kunst in de Lage Landen; zo is niet alleen de stijl verwant aan ander ivoorsnijwerk dat in deze contreien is ontstaan, ook is er een duidelijke stilistische samenhang met de houtsnedes in blokboeken en incunabelen uit hetzelfde gebied. De gecombineerde voorstelling van Maria's Sterfbed en haar Hemelvaart sluit eveneens aan bij de Nederlandse beeldtraditie en komt bijvoorbeeld geregeld voor in boekverluchtingen. Het is goed mogelijk dat de ivoorsnijder van zo'n grafisch voorbeeld gebruik heeft gemaakt, waaraan hij dan de knappe ruimtelijke organisatie van de voorstelling ontleende evenals de grote rijkdom aan details.

De hoge kwaliteit van dit snijwerk, de rijke uitvoering en het opvallende formaat bestempelen deze paxtafel tot het belangrijkste laat-middel-

eeuwse ivoor uit de Nederlanden dat tot op heden bekend is. Het handvat, gemaakt in de vorm van een gotische B, kan naar de eerste bezitter verwijzen, wellicht een rijke particulier die dit uitzonderlijke pronkstuk in kleine kring en bij bijzondere gelegenheden gebruikte.

LITERATUUR:

F. Scholten, 'Een Nederlandse ivooren pax uit de Late Middeleeuwen', *Bulletin van het Rijksmuseum* 52 (2004), pp. 2-23.

HERKOMST:

Veil. Christie's, Amsterdam 24-11-2003, nr. 665; aankoop met steun van het Rijksmuseum Fonds, 2003 (inv.nr. BK-2003-6).

4 Spiegel

Nederland, circa 1710-1725.

Lindenhout, verguld.

H. 178,5 cm, br. 68 cm.

Dit is een ongewoon exuberant gesneden spiegel in late Lodewijk XIV-stijl, met als opvallendste element het lambrequindakje waarvan de achterwand is opengesneden in een traliewerkpatroon en dat wordt bekroond door een palmetmotief

3

4

van bladvoluten en veren. Het lambrequindak is een motief dat veel voorkomt in de ontwerpen van Daniel Marot (1661-1752) en op de titelpagina van diens prentreeks *Nouveaux Livre d'Orfèverie* uit omstreeks 1700 beeldt hij een ovale spiegelblaker af die door een soortgelijk motief wordt bekroond, zij het dat het hier achter de bekronende palmet is geplaatst. Dezelfde reeks bevat een ontwerp voor een spiegel met een rijk gebeeldhouwde lijst waarvan de opbouw verwant is aan die van het onderhavige exemplaar (P. Jessen, *Das Ornamentwerk des Daniel Marot*, Berlijn 1892, afb. 163 en 166). De vormen van de verguld houten spiegel zijn echter veel beweeglijker dan in Marots prenten; het meubel vertegenwoordigt

een latere stijlphase. De kleinere versieringen, zoals het randje rond het spiegelglas en de repeterende ornamenten op de geprofileerde lijst, zijn met behulp van mallen in de pâte aangebracht. De detaillering van het snijwerk is gedeeltelijk aan het oog onttrokken doordat de spiegel is oververguld.

HERKOMST:

Verz. E. Gutmann, Berlijn; verz. F.B.E. Gutmann, Heemstede; kunsth. J.W. Böhrer, München (1942); kunsth. K. Haberstock, Berlijn (1942); Stichting Nederlands Kunstbezit (inv.nr. NK 3183); overgedragen door de Dienst 's Rijks Verspreide Kunstvoorwerpen, 1954 (inv.nr. BK-1954-12); teruggegeven aan de erven van F.B.E. Gutmann, 2002; veil. Christie's, Amsterdam 13-5-2003, nr. 39; aankoop met gelden van het Rijksmuseum Fonds, 2003 (inv.nr. BK-2003-3).

5 Schenkkan

Augsburg, circa 1620,
door Johannes Lencker I (circa 1570-1637).
Verguld zilver.

H. 34,5 cm.

Gemerkt op de rand van de voet: stadskeur-Augsburg, meesterteken twee gekruiste scepters in een schild = Johannes Lencker I.

Deze schenkkan is gemodelleerd als een vrijstaande sculptuur. De voet heeft de vorm van een dolfijn. Op zijn rug rijdt een triton met een achteromkijkende nereïde op zijn rug. Tritons en nereïden behoren tot de hofhouding van de zee-god Neptunus, die volgens de mythe leefde op de bodem van de zee. Bij de kan hoorde oorspronkelijk een bekken dat voor zover bekend niet bewaard is gebleven.

De gedurfde vormgeving is kenmerkend voor een stroming in de Europese edelsmeedkunst van de vroege 17de eeuw, toen belangrijke zilversmeden zich als figuratieve kunstenaars profileerden, die zich met de beste beeldhouwers en schilders konden meten.

Johannes I Lencker (1573-1637), de maker van deze kan, was omstreeks 1620 de belangrijkste zilversmid van de stad Augsburg. De sculpturale stijl waarin zijn voornaamste werken zijn vormgegeven leerde hij vermoedelijk van zijn leermeester, Christoph Lencker (1556-1611). De hoofdwerken van de beide meesters waren de voor vorstelijke pronkbuffetten en schatkamers gemaakte sets kannen en schalen. Christoph vervaardigde omstreeks 1600 een kan in de vorm van Europa op de stier die uitsluitend in een

5

beschrijving is overgeleverd. Verschillende bewaard gebleven navolgingen maken het aan- nemelijk dat de stier op deze kan nog door een stut werd ondersteund (Von Falke 1928, p. 21, afb. p. 16). In de kan van het Rijksmuseum heeft Johannes zijn leermeester overtroffen: door de perfecte balans was de stut niet meer nodig en ontstond hier een werkelijk vrijstaande sculptuur in zilver.

Verwante elementen paste Johannes reeds eerder toe op een montuur voor een in de vorm van een schip geslepen drinkschaal van agaat, nu in de schatkamer van de Münchener Residenz. Later herhaalde hij die compositie voor de montuur van een seychellenoot, die het beroemde, door Philipp Hainhofer tussen 1625 en 1631 samengestelde kunstkabinet van Koning Gustav II Adolf bekroont (cat. tent. *Silber und Gold, Augsburger Goldschmiedekunst für die Höfe Europas*, München (Bayerisches Nationalmuseum) 1994, cat.nr. 52 en afb. 7). De opvallende plek die hier aan Johannes' inventie werd gegeven, illustreert de waardering die tijdgenoten voor zijn werk bezaten.

LITERATUUR:

Cat. tent. *Ausstellung von werken alter Kunst aus dem Privatbesitz der Mitglieder des Kaiser Friedrich-Museums-Vereins, zur Feier der Silbernen Hochzeit des Allerhöchsten Kaiserpaars*, Berlijn 1906, nr. 244; O. von Falke, 'Der Augsburger Goldschied Johannes Lencker', *Pantheon* 1 (1928), p. 12, met afb.; J. F. Hayward, *Virtuoso Goldsmiths and the Triumph of Mannerism 1540-1620*, Londen 1976, p. 235, p. 387 afb. 507; H. Seling, *Die Kunst der Augsburger Goldschmiede 1529-1868*, München 1980, deel 2, afb. 83, deel 3, cat.nr. 1157 k.

HERKOMST:

Verz. E. Gutmann, Berlijn; verz. F.B.E. Gutmann, Heemstede; Stichting Nederlands Kunstbezit (inv.nr. NK 3221); overgedragen door de Dienst 's Rijks Verspreide Kunstvoorwerpen, 1954 (inv.nr. BK-1954-22); terugggegeven aan de erven van F.B.E. Gutmann, 2002; veiling Christie's, Londen 11-6-2003, nr. 161). Aankoop met steun van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen en de Mondriaan-Stichting, 2003 (inv.nr. BK-2003-5).

6 Twee flesjes

Meissen, circa 1730.

Porselein, veelkleurig beschilderd op de glazuur met bloeiende planten.

H. 22, 5 cm, diam. 11,5 cm (A), 11,2 cm (B).

Merk: Gekruiste zwaarden in blauw op de ongeglazuurde bodem.

Vorm en decoratie van deze flesjes zijn ontleend

aan Japanse voorbeelden van Kakiemon porselein. Dit porselein was zeer gezocht in Europa, maar kon slechts in beperkte mate worden geïmporteerd. Om aan de grote vraag te voldoen werd aanvankelijk ongedecoreerd Japans porselein in Nederland, vooral in Delft, in Kakiemon stijl beschilderd. Vervolgens werd na omstreeks 1730 in verschillende Duitse, Franse en Engelse fabrieken porselein naar Japans Kakiemon voorbeeld geproduceerd. De eerste Europese porseleinfabriek, die te Meissen, kon al kort voor 1730 'Kakiemon' porselein in een grote verscheidenheid aan vormen en decoraties leveren. Met het legaat Westendorp-Osieck verkreeg het Rijksmuseum in 1968 een paar Japanse originelen die in vorm, maat en decoratie nagenoeg gelijk zijn aan deze navolgingen uit Meissen (BK-1968-258).

LITERATUUR:

M. Shono, *Japanisches Arita-porzellan im sogenannten 'Kakiemonstil' als Vorbild für die Meissener Porzellanmanufaktur*, München 1973, afb. 106-107; A.L. den Blaauwen, *Meissen Porcelain in the Rijksmuseum*, Zwolle/Amsterdam 2000, nr. 143.

HERKOMST:

Verz. E. Gutmann, Berlijn; verz. F.B.E. Gutmann, Heemstede; kunsth. J.W. Böhrer, München (1942); kunsth. K. Haberstock, Berlijn (1942); Stichting Nederlands Kunstbezit (inv.nr. NK 3153-A-B); overgedragen door de Dienst 's Rijks Verspreide Kunstvoorwerpen, 1957 (inv.nr. BK-1957-12-A-B); terugggegeven aan de erven van F.B.E. Gutmann, 2002; veiling Christie's, Amsterdam 13-5-2003, nr. 15. Aankoop met gelden van het Rijksmuseum Fonds, 2003 (inv.nr. BK-2003-4-A-B).

7 'Apostelkan'

Firma Charles Meigh, Hanley

(Stoke on Trent), circa 1842-1849.

Steengoed met zoutglazuur.

H. 27,2 cm, B. 21 cm.

Merk: aan de onderzijde zegel van lichtblauw steengoed met het Engelse koningswapen en daaronder in blindstempel: REGISTERED March 17th, 1842. By CHARLES MEIGH, Hanley; in blindstempel: 6 en 38.

Vorm en reliëfdecoratie van deze forse kan zijn geheel in de neo-gotische stijl. De wand van de kan is in reliëf versierd met acht apostelen, die elk in een gotische boognis staan. Onbeschilderd steengoed behoorde vanouds tot de specialiteiten van het Engelse pottenbakkersgebied rond Stoke on Trent, maar was in de tweede helft van de 18de eeuw in onbruik geraakt. In het begin van de

19de eeuw koos men bij de ontwikkeling van het zogenoemde *caneware* voor steengoedklei die hoog gestookt moest worden en uitsluitend met zout van een glazuur kon worden voorzien. De firma Meigh gebruikte dezelfde klei en techniek voor hun in neo-gotische stijl vormgegeven kanen die in verschillende maten en tenminste twee kleuren, grijs en zeemkleurig, konden worden geleverd.

De kan is een goed voorbeeld van een in een moderne techniek gemaakt voorwerp dat op grote schaal werd vervaardigd en een hoge gebruikswaarde had, terwijl het tevens een versierend element in het interieur kon zijn. Dit exemplaar bevindt zich al lange tijd in Nederland en is door een volledig traceerbare lijn van vererving in het bezit van de schenker gekomen.

Bron van inspiratie voor de versiering met

apostelen in nissen was wellicht de 'vase des apôtres', het meesterstuk van pottenbakker Jules Ziègler in Beauvais uit omstreeks 1840 (Cat.tent. *Un âge d'or des arts décoratifs 1814-1848*, Parijs (Grand Palais), 1991, cat.nr. 247).

HERKOMST:

Verz. B. en S.J.I.S van der Mandere-Coenen van 's Graveslout; verz. Tj. en J.H.E. Halbertsma-van der Mandere; verz.

S.N.B. en J.L. Halbertsma-Quarles van Ufford; verz. F.W. en M.L. van den Berg-Halbertsma. Schenking N.P. van den Berg, Welsum, 2003

(inv. nr. BK-2003-6)

- 8 JOSEPH MENDES DA COSTA
 (Amsterdam 1863-1939 Amsterdam)
 Theeservies, 1901
 Steengoed met zoutglazuur.
 Theepot: H. 9 cm, br. 18,9 cm.
 Komfoor: H. 7,1 cm, diam. bodem 11,7 cm.
 Bakje: H. 2,4 cm, br. 7 cm.
 Melkkan: H. 7,9 cm, br. 9,9 cm.
 Suikerpot: H. 7,9 cm, br. 10,2 cm.
 Merk: ingekrast in onderzijde theepot,
 suikerpot en melkkan: monogram *JMD*,
 in suikerpot en melkkan tevens: 1901.

Joseph Mendes da Costa had in het bedrijf van zijn vader een opleiding genoten tot steenhouwer, voordat hij ging experimenteren met klei. Omstreeks 1900 ontwierp hij een serie dierfiguren die hij uitvoerde in een voor Nederland ongebruikelijk medium, steengoedklei die hij als *grès cérame* aanduidde. Het overgrote deel van de Nederlandse ontwerpers van ceramiek beperkte zich in die periode tot objecten die werden uitgevoerd in een zachte, doorgaans witbakkende klei en waarop vervolgens een decoratie werd geschilderd. Steengoedklei wordt op zo'n hoge temperatuur gebakken dat het materiaal ongeschikt is voor een fijn geschilderd decor.

Een enkele keer vervaardigde Mendes da Costa bolronde vaasjes die hij versierde met ingedrukte

dierfiguren. Dit theeservies is voor zover bekend enig in zijn soort. De hoge oren zijn ook hier versierd met kleine aapjes in reliëf. Het ingekraste ornament en de aapjes op de theepot zijn blauw aangezet. Het servies is een prachtig voorbeeld van een gebruiksvoorwerp ontworpen en uitgevoerd door een van Nederlands fantasierijkste kunstenaars uit het begin van de 20ste eeuw.

HERKOMST:

Schenking Douwe Egberts Nederland
 (inv. nr. BK-2003-1-A-E)